

Kísérletek gondoskodásra

BOROS KINGA

A nagyváradai Szigligeti Színházban 2023. február 3-án mutattuk be a *Magyarosaurus Dacus* című előadást Gianina Cărbunariu rendezésében. A 2023/2024-es évad végéig a színház további nyolc alkalommal tűzte műsorra a produkciót saját székhelyén, és négyszer játszotta vendégként, romániai fesztiválokon. *Fun fact*: ez az előadásszám hárommal elmarad a *Magyarosaurus*ról megjelent kritikák számától. Ha erősebb kijelentést akarunk: saját színpadán az előadás feleannyiszor ment, mint ahány kritika, fesztiválbeszámoló és szakmai kommentár összesen megjelent róla.¹ Ha a színháztörténet hűvös távlatából kísérünk meg ránézni ezekre az arányokra, akkor tárgyilagosan megállapítjuk: a produkció előadásszáma a Szigligeti átlagának megfelelő,² az iránta tanúsított szakmai érdeklődés átlag fölötti.³ Milyen

¹ Az előadás általam összeállított sajtódosz-
szíéja:

<https://drive.google.com/drive/folders/1ppVxcoVicyS9c1sxuRgWR80p98HooyDE?usp=sharing>, hozzáférés: 2024.11.10.

² A Szigligeti Társulat bérletházai:

<https://www.szigligeti.ro/jegyekberletek>,
hozzáférés: 2024.11.10.

³ „Fontos fejleményt jelent, hogy a *Magyarosaurus Dacus* előadás a Szigligeti Társulatot feltette a romániai színházi térképre, hiszen szinte biztos, hogy soha ennyi méltató kritika egyetlen váradi magyar nyelvű előadásról nem jelent meg a román lapokban, s ha nem is ilyen mértékben, de a magyarországi sajtóban is elismerően írnak róla” – állítja Simon Judit nagyváradai kulturális újságíró. SIMON Judit, „Látogatás a Nopcsa-revűbe”, hozzáférés: 2024.11.10,

szabályszerűségek alakítják a kulturális mezőt, amelyet ez az ellentmondásos mintázat jellemez? Miként írható le a műsorpolitika és a nézői elváráshorizont, illetve a repertoárpolitika és a fenntartói elvárások egymásnak feszülése? A váradi színházi profilalakítás – a 2011-es intézményi önállósulás óta érzékelhető? Az 1950-es évektől konszolidálódott? Netán az 1900-ban átadott Fellner és Helmer épület által meghatározott? – folyamatában mit képvisel a *Magyarosaurus Dacus*-eset, avagy mekkora időbeli és társadalmi kontextust érdemes vizsgálnia annak, aki magyarázatot, összefüggéseket keres? Beszélhetünk-e az előadásról mint stiláris lázadásról, és ha igen, sikeresnek vagy kudarcosnak mutatkozik ebben a hatalmi harcban másfél évados története alapján? E kérdéseket itt hagyom a jövő színháztörténetészeinek. Kutatói éleslátásukat nem homályosítja el, mint nekem, a közreműködő párás tekintete. Ez a szöveg a dramaturg perspektívájából tárgyalja a *Magyarosaurus Dacus* születését, és fordítva, az előadás születésének perspektívájából néz rá a dramaturgra.

Gianina Cărbunariu nagyváradai meghívásának közvetlen előzménye lehet Tóth Tünde, a társulat színész-rendezőjének *A tigris*-rendezése a szerző darabja alapján. A 2021-ben bemutatott stúdióelőadásnak szomorú hírértéket adott, hogy játszóhelyét, a Szigligeti Stúdiót jószerivel a premier pillanatában ítélték bezárásra, és örvendetes jelentőséget az, hogy később új terekbe költözve 2024-ben immár negyedik évada műsoron tudott maradni. *A tigris* váradi népszerűsége jogos alapot teremthetett a gondolatnak, hogy

<https://www.ujvarad.ro/kritika/latogat-as-nopcsa-revube/>.

Cărbunariu színháza mind szakmailag, a társulaton belül, mind a helyi nézők körében érdeklődésre tarthat számot. A helyzet hasonlatos ahhoz, ahogy a *Stop the tempo* marosvásárhelyi produkcióját követően Sebestyén Aba felkérte a darab szerzőjét egy saját előadás létrehozására a Yorick Stúdióban. Így született meg 2009-ben a fekete márciust feldolgozó *20/20*.

Vendégként mindkét esetben úgy léptem be az előadás alkotócsapatába, hogy a producer intézménnyel korábbi együttműködésekben ismertük egymást,⁴ és úgy érezhettem, nem a rendező farvizén evezek be, hanem tőle függetlenül is, kölcsönösen keressük a színházzal a közös munka folytatásának lehetőségét, amelynek feltételeit az intézmény magától értetődő természetességgel teremtette meg. Másrészt ugyanez volt a viszonyom Gianinával: a román szerző mellé kötelezően állított magyar fordító státuszán túl, több mint tíz évvel a *20/20* után Váradon végre újra együtt dolgozhattunk egy előadáson. Gondoskodó fogadtatásba, megelőlegezett bizalomba és pozitív szakmai várakozásba érkezni – kivételes munkakörülmény az erdélyi magyar dramaturg számára.

Miért kivételes? A legtöbb erdélyi társulathoz, köztük a Szigligeti Színháznak, nincs célirányosan dramaturgi munkakörbe szerződött alkalmazottja. S noha ebből akár következhetne a külsős dramaturg rendkívüli megbecsülése és szakmai értékelése is, Deák Katalin 2019-ben készült, egyedülállóan bátor és fontos kutatásából tudjuk, sűrűn előforduló tapasztalat, hogy a szerződéskötés és a próbafolyamat során „a dramaturgnak a

⁴ Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az UArtPress közös kiadásában, a Szigligeti Színház és a Theatron Műhely Alapítvány közreműködésével 2022-ben jelent meg a *Nagyvárad magyar színháztörténet 1950–1990: Philther-elemzések* című tanulmánykötet Boros Kinga, Jákfalvi Magdolna és Kékesi Kun Árpád szerkesztésében.

saját létjogosultságát kell igazolnia”⁵ ahelyett, hogy a tényleges, kreatív munkájára koncentrálna. Ehhez képest a Szigligetiben számos tényező táplálta a normalitás légkörét: a főigazgató Czvikker Katalin gyakorló dramaturg, a társulatvezető Novák Eszter „dramaturgos” rendező, állandó munkatársa Kárpáti Péter, a 2022/2023-as évadban olyan kiváló szakmatársak voltak dramaturgok a társulat különböző produkcióiban, mint Dálnoky Réka és Bíró Bence. Az irodalmi titkárságot vezető Fazakas Márta pedig magabiztos ismerője az intézményi dramaturgia szempontjainak.

Ebben a konstellációban tehát minden adott volt, hogy a klasszikus dramaturgi szerepbe lépve az – esetünkben nem dráma, hanem – téma körüljárásának első pillanatától a művészetközvetítési stratégián való gondolkodásig hozzátehessek az előadás megszületéséhez, és közben egyetlen percig se merüljön fel bennem a kétely, hogy lesz-e kifutása a munkámnak, vagy út közben „ejtenek”, mint annyiszor, amikor a láthatatlan, mert az előadásba beleivódó dramaturgi munkán a legkézenfekvőbb spórolni.

Spórolni ugyanis mindig, mindenhol kell, ez is alaptézis az erdélyi magyar színházban. Némelykor fokozottan is. 2022 őszén a szakmában már évek óta tudni lehetett, hogy a Szigligeti kényszerű küzdelmet folytat egyrészt a túlzás nélkül kultúraellenesnek

⁵ DEÁK Katalin, „»Sztárdramaturgokról még nemigen tudunk« – a dramaturg megbecsültségéről”, *Játéktér*, 3. sz. (2019): 56–64, 57. A kutatás hasonlóan fontos egyéb részei: „A színház sem lehet jobb, mint a saját társadalma. Beszélgetés Visky Andrással”, *Játéktér*, 3. sz. (2018): 26–33; „Segít vagy akadályoz? – a dramaturg és az intézmény viszonya Erdélyben”, *Játéktér*, 4. sz. (2019): 46–52; „»A háromfejű sárkány megint moco-rog«, avagy hogyan látják a színészek a dramaturgokat – és vice versa”, *Játéktér*, 4. sz. (2020): 36–48.

nevezhető Ilie Bolojannal, a színházat fenntartó, liberális párti megyei tanácselnökkel,⁶ másrészt a magyar nézőközönség egy hangos rétegével, amely laikus érveléssel követel beleszólást a színház munkájába.⁷ A Czvikker–Novák vezetőségek e Szkülla és Kharübdisz közt manőverezve igyekeznek

⁶ 2021 májusában a váradi román és magyar színház a HolnapUtán Fesztivál keretében tartott közös eseménnyel tiltakozott a kilátásba helyezett Bolojan-reformok ellen, melyek nyomán a bár egyazon épületben, de 2011 óta külön intézményekként működő két színházat újra összevonták volna. A protesztelőadáson elhangzott egyik dal szövegét Cărbunariu írta, és így hangzott: „Bolojan, frate, fă un pas în spate!” Hozzávetőleges fordításban: Bolojan, haver, hátrább az agarakkal!

⁷ 2024 júniusában még nem áll rendelkezésünkre annak a nézőkutatásnak az eredménye, amelyet a Szigligeti az épp lezáruló évadban készített, ezért a helyi influenszernek nevezhető Thurzó Zoltán zongoraművész egy 2023. januári bejegyzésére hivatkozom példa gyanánt. Thurzó nézői minőségében tiltakozik az előzőleg bemutatott *Figaro házassága* nyelvezete ellen („De mivelhogy én pénzt adtam az előadásért, én bizony sérelmeztem a trágár beszéd helyét egy ilyen klasszikusnál.”), bejelenti, hogy nem fogja megnézni a pár napon belül a premierjéhez érkező *Magyarosaurust* („Az előadást most ki fogom hagyni. Személy szerint nem szeretem a modern dolgokat a színházi sokrétűségben. Modern jellegéből fakadóan számomra túl nagy a rizikófaktor amiért én pénzt adnék rá. Pénzért nem veszek olyasmit, ami nem érdekel.”), és homályos utalást tesz a Szigligeti vélt politikai elfogultságára („Mert EGY magyar színházunk van. [Mondjuk depolitizálhatnák...]”), hozzáférés: 2024.11.10,

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=715188359964288&set=a.240233717459757>.

szakmailag autentikus arcélet adni a Szigligeti Társulatnak, (amelyet eleve fenntartani is nehéz az időről-időre rájuk kényszerített létszámcsökkentés miatt), úgy, hogy közben az infrastruktúrán két másik társulattal osztva⁸ kikezdhettelessen nézőszámot és bevételt is produkáljon.

Legalábbis tapintatlanság, de számunkra eleve elképzelhetetlen lett volna az előadás világának kialakításában nem számot vetni az érzékenységekkel függetlenül attól, hogy reális téttel bírónak vagy bagatellnek, némelyiket egyenesen hipokrizisnek gondoltuk. A makrodramaturgiai, vagyis a produkció szigorúan értett keretein túl tekintő, a szélesebb társulati és társadalmi kontextusra érzékeny diszpozíció szorosán hozzátartozik Gianina alkotói habitusához, dolgozzon akár ismerős, akár, mint Váradon, ismeretlen terepen: a szűkebb és tágabb hely, ahová egy próbafolyamatnyi időre érkezik, a társulat és a város ugyanannyit nyom a latban szerzői-rendezői döntéseiben, mint az ajánlat, amelyet vendégrendezőként tesz. Ajánlat, nem vízió. Gianina soha nem hozza készen a rendezést és a szöveget sem. (Nem véletlen, hogy soha nem újráz előadást.) Se előadástervet, se színpadi képeket, még ideológiai értelmezést se feltétlenül, csak egy témát, amely az alkotócsapat tégelyében szinte

⁸ A Fellner és Helmer épületet közösen használja a Szigligeti Színház két társulata, a Szigligeti Társulat és a Nagyvárad Táncegyüttes, valamint a Regina Maria Színház Iosif Vulcan Társulata. 2023 februárja óta az egykori Transilvania mozi felújított és stúdióteremmé alakított tere is a két színház használatába került. A *Magyarosaurus* 2022 októberétől 2023 február 3-ig szakaszokban zajlott próbafolyamata idején a Szigligeti vezetősége a nagyszínpad mellett négy másik próbahelyet szervezett a párhuzamosan készülő produkciók számára (a Léda-házat, a filharmónia egy balett-termét, a nagyváradi vár egy termét és a PKE dísztermét).

bármivé kiforthatja magát attól függően, hogy ott milyen szabad vegyértékekkel lép reakcióba. Kutatásalapú szerzői színházában a munkatársak ugyanannyira alanyai, mint tárgya a vizsgálódásnak: a téma és a színészek, alkotótársak találkozásából dolgozik.⁹

Nagyvárakon nagy létszámú, a dramatisz színrevitelben otthonosan mozgó társulat fogadott. Utólagos bölcsesség, itt hagyom magamnak szigorú tanulságként a továbbiakra: a társulat munkásságát és a rendező munkamódszerét egyaránt ismerő dramaturgnak már-már kötelező volna nulladik napot tartania a színészekkel, és világossá tett fogalmakkal, szabatosan összegezve, előadásfelvételeket vetítve, felszabadult beszédhelyzetet teremtve megismertetnie a színészekkel azt az esztétikát, gyakorlatot, rendezői gondolkodásmódot, amelyhez épp társul szegődni készülnek. Ha van olyan pillanat, amikor a dramaturgnak félre kell tennie háttérbe húzódó énjét, és megkeresnie magában a tevékenyen facilitáló, csacsogó *matchmakert*, akkor ez határozottan az. Mi azonban egy rövid, évad eleji ismerkedés után két hónappal a *Magyarosaurus Dacus*

⁹ „Szeretek olyan színészekkel dolgozni, akikben a tehetség és a munkafegyelem mellett kíváncsiság is van, érdekli őket a világ, amelyben élnek, és kérdéseket fogalmaznak meg. Az előadásaim alapjánál egy koncepció áll, nem egy korábban már létező szöveg. Ebben a munkafolyamatban a színész pont annyit kap, amennyit beleadott. A színen is láthatóvá válik, ha megmerítkezett a témában, amint az is, ha kívül maradt azon. Komoly témafeldolgozó beszélgetések és improvizációk építik az alakítást, a színésznek a kisagyában, a zsigereiben ott működik a próbaidőszak kezdetén megszerzett tudás.” Gianina Cărbunariu nyilatkozata a *Magyarosaurus Dacus* műsorfüzetében. Hozzáférés: 2024.11.10,

https://issuu.com/szigligetiszinhaz/docs/magyarosaurus_dacus_szigligeti.

tényleges, váradi munkálatait Nopcsa Ferenc élettörténetének bemutatásával, közös kutatásával kezdtük. Szövegpéldány helyett többszáz oldal bibliográfia, olvasópróba helyett prezentációk, szereposztás helyett kutatói feladatok, szerepelemzés helyett az egyéni szellemtörténeti reflexió követelménye várta a Gianinával első közös munkáját elkezdő tizenkilenc színészt.¹⁰ A megmondó rendező bejárattott intézménye helyett a kis-é ismeretlen kérdező rendező. Volt itt egy „dramaturgnyi űr”,¹¹ amelynek áthidalásáról gondoskodnom kellett volna.

Gianina 2021 nyarán találkozott a Nopcsasztorival Ionuț Sociu által, aki cikket készült írni a századfordulón élt paleontológusról.¹² Az érdeklődését Nopcsa fluid identitása ragadta meg,¹³ tudományos és közéleti sze-

¹⁰ A próbák kezdetén induló tizenkilenc fős csapat különböző, személyes okokból tízenötre csökkent később. Közülük hatan az első hetekben párhuzamosan próbálták Botos Bálint rendezővel a *Figaro házasságát*.

¹¹ UPOR László, „Aki már tegnap”, *Színház*, 3. sz. (2021): 26–29, 26.

¹² Ionuț SOCIU, „Baronul Nopcsa, între Kafka și Indiana Jones”, *Scenag*, 4. sz. (2022): 122–131. Az eredeti elképzelés szerint Ionuț is részt vett volna a váradi előadásban Gianina szövegíró társaként, végül más munkái miatt visszalépett.

¹³ „Gianina számára a figura kettőssége, elmentmondásossága volt színházilag vonzó. Egy *James Bond*-, egy *Jurassic Park*-, egy Netflix-film és egy Shakespeare-tragédia főhőse egy személyben. Járja Albániát, albánnak beöltözve, elvegyülve az akkor barbárnak tartott népszerűség között, a következő pillanatban pedig román juhásznak öltözve kémkedik Bécsnek, majd másnap Londonban, a British Museumban kutatja a dinoszaurusz-maradványokat. Egy tudós, aki folyamatosan implikálódik a politikai mozgásokba, majdnem albán király lesz belőle. Az albániai néprajzi írásai sokszor elképesztő

repvállalásának ellentmondásos megítélése, valamint, ahogy egyre inkább beleástuk magunkat az életműbe, a hol göggé, hol önpusztítássá súlyosodó fanatikusság. Nopcsa írásaiból végletes, kíméletlen szakmai-emberi attitűd süt.¹⁴ A róla szóló irodalmat tanulmányozva azt látni, kutatói maguk is hasonlóképp megszállottá válnak, sarkos, elfogult olvasatokat képviselnek egymással szemben¹⁵ – ahogy Gianina fogalmazott beszélge-

empátiával és humanizmussal vannak átítatva, de társas kapcsolataiban gyakran teljesen szociopata módon viselkedik. Amikor haragszik, nagyon kicsinyes, kegyetlen. Például a végrendeletében azt írja, hogy a családjának semmit, még egy apró emléket sem hagy – a színészekkel azon röhögtünk, hogy még egy hűtőmágnest sem.” FAZAKAS Márta, „Az a színház érdekel, ami érvényes: Beszélgetés Boros Kinga dramaturggal”, *Újvárad*, 2. sz. (2023): 26–29, 37.

¹⁴ Életrajzának egyes mai elemzői azt feltételezik, hogy az ideggyengeség, amely élete során többször legyűrte Nopcsát, egy a korban még le nem írt pszichiátriai kórkép volt, mániás depresszió, azaz bipoláris zavar. Lásd Vanessa VESELKA, „Lost in Transylvania”, *Smithsonian Magazine*, 7–8. sz. (2016): 102–106, 106.

¹⁵ „Nopcsa Ferenc életéről, személyiségéről és széles körű tevékenységéről eddig nem születtek kiegyensúlyozott összefoglalások. A róla szóló írások többsége vagy valamelyik kiemelkedő tudományos eredményét vagy politikai tevékenységét méltatta. A vele foglalkozó szerzők többsége érzelmileg kötődött személyéhez, emiatt sok mindent beleláttak az életébe, ami forrásokkal sokszor nem, vagy nem meggyőzően igazolható. Ugyan az »igazi arcának« a bemutatását ígérik, emlékezetének mégis csak töredékét kínálják.” CSAPLÁR-DEGOVICS Krisztián, „Nekünk nincsenek gyarmataink és hódítási szándékaink”: Magyar részvétel a Monarchia gyarmatosítási törekvéseiben a Balkánon (1867–

téseink alkalmával: mindenkit megfertőz a Nopcsa-vírus. A vírus metafora nekem mint dramaturg munkatársnak azt a reflektált, és ilyenképpen védett pozíciót teremtette meg, amelynek köszönhetően – hogy benne maradjak a képzettársításban – immunis maradhattam a tomboló Nopcsa-járvány közepe. Mint olyan vitapartner, aki nem győzni akar, noha folyton elégedetlen a könnyűnek ítélt válaszokkal, hozzá tudtam járulni ahhoz, hogy Gianina ne állapodjon meg semelyik készen kapott interpretáció mellett. A koncepciót kiizzadó kutatási fázisban ugyanis kihívás volt egyetlen forrásnak sem hinni feltétel nélkül, és elkerülni, hogy egy Nopcsa öltön majd alakot a színen. Hiszen akkor pont a figura ambivalenciáját és sokrétűségét, egyszerismind a bonyolult történelmi háttérrel vesztettük volna el.

Nopcsa identitásának a mai recepció számára legprovokatívabb, vitára ingerlő vonatkozásai a nemzeti hovatartozása, a szexuális irányultsága és a politikai identitása. Ő maga egyikről sem nyilatkozik direkt módon. Vagy azért, mert nem gondolkodott róla olyan elvágólagosan, mint ahogy a 21. századi kelet-európai értelmezők elvárnák és meg is teszik helyette: így lesz „a sárkányok magyar királya” Gyurkovics Györgyi interpretációjában,¹⁶ és Franz Nopcea, magyarosított nevű román tudós Dacian Munteanban.¹⁷ Vagy azért, mert korának társadalma tabusította a kérdést: feltételezett homoszexualitását saját korában is csak német nyelvű források merik kimondani, s azt is csak

1914) (Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2022), 349–350.

¹⁶ GYURKOVICS Györgyi, szerk., *Báró Nopcsa Ferenc: a sárkányok magyar királya* (Budapest: Szépmíves Kiadó, 2018)

¹⁷ DACIAN MUNTEAN, *Aventurile și călătoriile Baronului Nopcsa* (Deva: Societatea de Educație Nonformală și Socială, 2013), 37.

a halála után.¹⁸ Az elhallgatással övezett szerelmi élet utóbb megintcsak homlokegyenest ellentmondó olvasatokat szül, Muntean cáfolni igyekszik a barátságok homoerotikus természetét,¹⁹ Gyurkovics egyenesen neuroszifilisznek gondolja Nopcsát és férfiszerelemét egyaránt.²⁰ Robert Elsie, noha nem ír bele Nopcsa naplójába, mint említett két, román és magyar monográfusa, mégis úgy avatkozik bele az általa szerkesztett német,²¹ illetve angol nyelvű kiadás szövegébe,²² hogy a kettő különböző narratívát eredményez: Nopcsa fiatalkori kapcsolata, Louis Drašković neve tizennyolcszor jelenik meg az angol kiadásban, miközben a németben legalább ötvenszer, vagyis az angolt olvasva kevésbé látványos rajongása a horvát gróf iránt; albán titkárához, Bajazid Dodához fűződő viszonyát szintén árnyaltatni eltéréssel írja le a német eredeti és az angol fordítás.²³ Politikai-ideológiai hovatartoz-

¹⁸ „Homosexuelle Freundschaft? Nach noch nicht überprüften Angaben einiger Nachbarn Dr. Nopcsas sollen zwischen ihm und seinem Sekretär homosexuelle Beziehungen bestanden haben“ N.N., „Um den Freund nicht im Elend zurückzulassen: Eine aufsehenerregende Bluttat in der Innern Stadt – Den Freund und sich selbst erschossen“, *Arbeiter Zeichnung*, 1933. ápr. 26, 7.

¹⁹ MUNTEAN, *Aventurille...*, 331.

²⁰ GYURKOVICS, *Báró...*, 23.

²¹ Robert ELSIE, szerk., „Reisen in den Balkan: Die Lebenserinnerungen des Franz Baron Nopcsa“, *Albanian Studies*, Vol. 11 (2001).

²² Robert ELSIE, szerk., *Traveler, Scholar, Political Adventurer: A Transylvanian Baron at the birth of Albanian Independence: The Memoirs of Franz Nopcsa*, fordította Robert ELSIE (Budapest: Central European University Press, 2014).

²³ „Bajazid ist seither bei mir geblieben und nach dem Tode von Louis Drašković war er der einzige Mensch, der mir (sic!) wirklich gern hatte, dem ich daher in allen und jeden

zása az épp széteső Osztrák–Magyar Monarchia kontextusában is épp eléggé bonyolult volt,²⁴ közel száz év távlatából nézve pedig egészen más fénytörésbe kerül: a napló mai olvasójának feltűnik a néha egészen agresszív zsidózás,²⁵ a személyes kapcsolatait átható kolonializmus,²⁶ a látens nőgyűlölet.²⁷

vollstens Vertrauen entgegenbringen konnte, ohne einen Augenblick zu befürchten, daß er es mißbrauchen würde.“ ELSIE, „Reisen...“, 112. „Bajazid has been with me ever since and, since the death of Louis Drašković, he has been the only person who has really loved me and whom I could therefore trust completely in everything without fearing for a moment that he would misuse my confidence.“ ELSIE, *Traveler...*, 25.

²⁴ „A Monarchia iránti hűsége vitán felül áll, ahogy az albánok iránti szimpátiája is axióma. Mégis, politikai tevékenységének megítélésekor nem lehet megkerülni személyének ellentmondásosságát és »bajkeverő« természetét. Kommunikációja a Ballhausplatzcal például konfliktusok sorozataként is bemutatható.“ CSAPLÁR-DEGOVICS, „*Nekünk...*“, 351.

²⁵ Az első világháború hajnalán judeo-kapitalista összeesküvésről ír eszmefuttatást és fajelméletet fogalmaz meg: „Sogar ein grosser Teil des sogenannten »internationalen Kapitals« ist keineswegs international sondern ausgesprochen »jüdisch national«. Um dies zu verschleiern, trachten allerdings die auf der ganzen Welt verbreiteten Juden die Existenz des Nation-Begriffes zu leugnen, aber gerade als Naturforscher und als Zoologe muss man die Existenz einzelner Nationen betonen. Nationen sind freilich ebenso wenig »rein« wie die meisten Rassen der domestizierten Tiere, aber deshalb wird doch niemand die unbestreitbare Existenz von Dachshunden und Terriers oder Juden leugnen.“ ELSIE, „Reisen...“, 358.

²⁶ A fehér, európai arisztokrata privilegizált helyzete és kizsákmányoló attitűdje a szegénységből származó, albán muszlim Bajazid

Mivel párhuzamosan haladtunk az anyagok feldolgozásával, s az éppen olvasottakra személyisége és világnézetei szerint ki-ki másképp rezonált, mindezek a feszültségek óhatatlanul testet öltöttek a próbateremben. Az ilyen patthelyzeteket a hagyományos színházi munkafolyamat a rendezői véleményhierarchiával oldja meg: a rendező a teremtő isten, tehát az ő elgondolása érvényesül abszolút igazságként. Gianina ezzel szemben diszkurzív dramaturgiát teremtett, és színpadi helyzetté írta a Nopcsa körüli nézetkülönbségeket. A *Magyarosaurus* meta-teatrális világában a szereplők fel-fellázadnak a szerzőjük ellen, és tizenöt Nopcsa viaskodik egymással, hogy a maga nézőpontját, akaratát érvényesítse a többieké fölött.²⁸ A játék így megőrzi a disszenszus feszültségét, anélkül, hogy didaktikusan konszenzust sürgetne: értéktárgyalást indít be.

A „Nopcsa a Nopcsa ellen” jelenet megszületését a dramaturgtanú az elismerésnek azon a hangján tudja elbeszélni, mint ame-

Dodával kapcsolatban mutatható ki igazán: negyedszázadon át élnek és dolgoznak egymás társaságában, ám Doda tudományos érdemei és megvalósításai sem ezalatt, sem később nem érvényesülnek önértékükön. Vö. Harper-Hugo DARLING, „Bajazid Doda”, hozzáférés: 2024.11.10, <https://www.makingqueerhistory.com/articles/2018/11/24/bajazid-doda>.

²⁷ „Szinte megfoghatatlan, miként nevelhetnek a csúf és silány albán asszonyok olyan jól megtermett, egészséges, edzett fiakat, amiközben Albániában találkozunk.” NOPCSA Ferenc, *A legsötétebb Európa: Vándorlások Albániában*. (Budapest: Utazások Könyvtára, 1911), 39.

²⁸ Az előadás szövege megjelent a Színház.net drámatárában. Hozzáférés: 2024.11.10, https://szinhaz.net/wp-content/uploads/2023/06/Gianina-Carunariu_MAGYAROSAURUS_DACUS_hu.pdf.

lyen Lambrecht Kálmán, Nopcsa kéziratainak magyar fordítója, gondozója a British Museumban tett látogatást: Nopcsa belép, és magabiztos kézzel helyükre rakja a Diplodocus-csontváz hibásan felállított, tulajdonképpen tehát mindaddig értelmezhetetlen halomban tornyosuló darabjait.²⁹ Az analógia jól mutatja, hogy ahogy az előrehaladó munkafolyamat egyre beljebb rántott, úgy szakadtunk mind jobban el, rendező és dramaturg, akik Váradon együtt laktunk a színház vendéglakásában, az előadáson kívüli életünktől, és láttuk magunkat és egymást a Nopcsa-világ díszleteiben, a *Magyarosaurus Dacus* szereplői közt. Nopcsával és Dodával ellentétben mi szerencsére ismerjük a történet befejezését. Óva intőleg tréfálkoztunk: reméljük, a végén egyikünk sem puffant le senkit.³⁰

A bemutató így is, úgy is egyfajta halál: amiről addig nem sikerült gondoskodni, az végleg gondozatlan marad. A csapat egy része elutazik, a játszóknak bele kell dermedniük a produkció addig elért állapotába, az a néző pedig, akit – az előadás által, vagy szervezett találkozás során személyesen – nem sikerült megszólítani, távol marad. A dramaturgus előadásokhoz képest a *Magyarosaurus...* esetében ez nem pusztán esztétikai megvalósítás, hanem a tematizálás és a reprezentáció módjának kérdése. Tud-e jönni velünk a nemzetpolitikai erőterében létező váradai magyar közönség abba az önironikus identitáselbeszélő játékba, amelyben nemcsak a román és az albán, de Nopcsa, a magyar is fajankó kisé? Vagy elveszítjük őt abban a pillanatban, amikor a szereplő harsány dizájnerszerkója fölé kanyarítja magára a népviseleti mellénykét? Áttörhet-e a befogadói heteronormativitás fala azáltal, hogy színésznők játsszák az egymást szerető férfial-

²⁹ LAMBRECHT Kálmán, „Báró Nopcsa Ferenc”, *Budapesti Szemle*, 668–670. sz. (1933): 363.

³⁰ Ti. 1933 áprilisában Nopcsa Ferenc föbbe lötte előbb Bajazid Dodát, majd saját magát.

kat, és ha nem élnek a homoszexualitás ábrázolásának sztereotip gesztusaival? Másfelől pedig: nem cserben hagyás a homoerotikus szerelem gendervak elbeszélése? Tudunk az antiszemitizmusról előremutatón beszélni, nem kioktatólag és nem is újratraumatizálva abban a városban, amely lakossága durván egyharmadát veszítette el a holokausztban? Vajon elegendő-e a nagyváradi potenciális néző számára a *Belle Époque*-ban megragadni a Nopcsa-kor és az ő, szecesszióban épült városa összekapcsolódását? Megfelelünk-e a művészettől elvárt igényességének, ha egyetlen trágár kifejezés sem hangzik el a színen? Ha nincs az előadásban meztelenség? Megtettünk-e minden szükségeset, hogy potenciális nézőnk egyáltalán felismerhesse művészetként azt a színházat, amit nem validál „autorizált” szöveg? Sikerült-e a világlátását gondoskodva provokálnunk, hogy hatalmát ne elutasításra akarja használni, hanem kívánjon belépni az előadás diszkurzív értékközösségébe? Kísérletet tettünk rá.

Bibliográfia

- CĂRBUNARIU, Gianina. *Magyarosaurus Dacus*. Fordította BOROS Kinga. https://szinhaz.net/wp-content/uploads/2023/06/Gianina-Carbutariu-MAGYAROSAURUS_DACUS_hu.pdf.
- CSAPLÁR-DEGOVICS Krisztián. „Nekünk nincsenek gyarmataink és hódítási szándékaink”: Magyar részvétel a Monarchia gyarmatosítási törekvéseiben a Balkánon (1867–1914). Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2022.
- DARLING, Harper-Hugo. „Bajazid Doda”. Hozzáférés: 2018.11.24. <https://www.makingqueerhistory.com/articles/2018/11/24/bajazid-doda>.
- DEÁK Katalin. „»Sztárdramaturgokról még nemigen tudunk« – a dramaturg megbeszültségéről”. *Játéktér*, 3. sz. (2019): 56–64.

- ELSIE, Robert, szerk. „Reisen in den Balkan: Die Lebenserinnerungen des Franz Baron Nopcsa”. *Albanian Studies*, Vol. 11 (2001).
- ELSIE, Robert, szerk. *Traveler, Scholar, Political Adventurer: A Transylvanian Baron at the birth of Albanian Independence. The Memoirs of Franz Nopcsa*. Fordította Robert ELSIE. Budapest: Central European University Press, 2014.
- FAZAKAS Márta. „Az a színház érdekel, ami érvényes: Beszélgetés Boros Kinga dramaturggal.” *Újvárad*, 2. sz. (2023): 36–39.
- GYURKOVICS Györgyi, szerk. *Báró Nopcsa Ferenc: a sárkányok magyar királya*. Budapest: Szépművészeti Kiadó, 2018.
- LAMBRECHT Kálmán. „Báró Nopcsa Ferenc”. *Budapesti Szemle*, 668–670. sz. (1933): 361–372.
- Magyarosaurus Dacus* műsorfüzet. Hozzáférés: 2024.11.10. https://issuu.com/szigligetiszinhaz/docs/magyarosaurus_dacus_szigligeti.
- MUNTEAN, Dacian. *Aventurile și călătoriile Baronului Nopcsa*. Deva: Societatea de Educație Nonformală și Socială, 2013.
- [n. n.] „Um den Freund nicht im Elend zurückzulassen: Eine aufsehenerregende Bluttat in der Innern Stadt – Den Freund und sich selbst erschossen”. *Arbeiter Zeichnung*, 1933. ápr. 26., 7.
- NOPCSA Ferenc. *A legsötétebb Európa: Vándorlások Albániában*. Budapest: Utazások Könyvtára, 1911.
- SIMON Judit. „Látogatás a Nopcsa-revűbe”. Hozzáférés: 2023.05.17. <https://www.ujvarad.ro/kritika/latogatas-a-nopcsa-revube/>.
- SOCIU, Ionuț. „Baronul Nopcsa, între Kafka și Indiana Jones”. *Scenag*, 4. sz. (2022): 122–131.
- UPOR László. „Aki már tegnap”. *Színház*, 3. sz. (2021): 26–29.
- VESELKA, Vanessa. „Lost in Transylvania”. *Smithsonian Magazine*, 7–8. sz. (2016): 102–106.